

MÜHENDİSLİK ve ETİK

ETİK KAVRAMI

Ahlak filozofların iki bin yılı aşkın bir süredir tartıştığı konulardan birisidir. Ahlak sözcüğüne, günlük konuşmalarda bir de “etik” sözcüğü katıldı. Hatta bu iki sözcük bir çok yerde birbirine eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Öyle ki, kimi ifadelerde “ahlaksız” demek yerine “etik değil” gibi bir biçim yeğlenmektedir.

Bu tartışmayı daha derin bir incelemeye bırakmadan önce, “etik” sözcüğünün, felsefenin bir alanına, değerlerle ilgili bir alana ait olduğunu belirtmekle yetinelim. Bu alanda insan davranışları açısından “iyi nedir, kötü nedir, doğru nedir, mutlak iyi var mıdır, mutlak kötü var mıdır” sorularının yanıtları aranmaktadır. Yasalar gibi insanların davranış kuralları da kaynağını toplumdan ve toplumu biçimlendiren üretim ilişkilerinden alır ve üretim ilişkilerinin ve toplumun değişimine koşut olarak değişirler de. Bu nedenle, “iyi-kötü”, “doğru-yanlış” kavramları, üretim ilişkilerinin, dolayısıyla egemenlik ilişkilerinin neresinde olduğuna göre değişir. Bu alanda çeşitli bakış açılarının bulunduğunu söylemekle yetinelim ve esas tartışma konumuz olan meslek etiği ya da mesleki davranış kuralları konusuna dönelim.

Etiğin sonraki yıllarda ortaya çıkmaya başlayan bir alt alanı, “uğraş etikleridir”. Her uğraş alanının bir değerler evreni ve bunun uygulamaya yansıyan bir yüzü vardır; buna o alanın etiği denilmektedir. Bu alanda çeşitli düzenlemeler yapılmakta, ilkeler, kurallar konulmaktadır. Mesleki davranış kuralları, ya da İngilizce konuşulan ülkelerde daha çok kullanılan deyimleriyle “etik kurallar” (code of ethics), genel anlamda doğruyu, iyiyi aramazlar. Mesleki davranış, mesleki etik kuralları ya da “deontoloji” (yani “hak ve yükümlülükler”) bir mesleğin yerine getirilmesi sırasında ve bu mesleki hizmetlerle sınırlı olmak üzere, neyin yapılması, neyin yapılmaması gerektiğini belirlemeye çalışırlar.

MÜHENDİSLİK VE ETİK

Mühendislik mesleğinin çok sayıda tanımı bulunduğu bilinmektedir. Diğer meslekler gibi, özel bir eğitimle kazanılan mühendislik mesleği, bilimsel ve teknik bilginin kullanımıyla, tek tek insanların ya da toplumun kullandığı sistemlerin, hizmetlerin, ürünlerin tasarlanmasını, üretilmesini, denetlenmesini, vb. içerir. Mühendisler bu etkinlikler sırasında da kararlar alırlar, tercihlerde bulunurlar. Mühendisler bu kararları verirken, tercihleri yaparken farklı değerlerin etkisi altındadırlar. Mühendisliğin teknik çözümü ile insanların (ya da toplumun) güvenliği, çözümün maliyeti, çevreye ya da kültürel dokuya etkileri, vb... konular arasında çelişkilerin olması doğaldır. Etik bir sorunla karşılaştığımızda biz nasıl davranırsak davranalım, mutlaka bazı değerleri harcamak zorunda kalırız; çünkü etik sorunlarda iki değer çatışır ve bunlardan birini seçtiğimiz zaman mutlaka öteki değerden vazgeçiyoruz ya da onu bir ölçüde zedeleyorz demektir. İşte mesleğimizin etik boyutu bu tür noktalarda ortaya çıkmaktadır.

İlk mühendislik örgütleri 1830'lardan itibaren kurulmaya başlandı ve ilk mesleki ahlak kuralları ile ilgili çalışmalar da kısa bir süre sonra başladı. İlk kuralların 1910'larda kabul edilmesinden sonra, bu kurallar uzunca bir süre daha çok meslektaşlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini temel aldı. Bir örnek olarak Amerikan İnşaat (civil) Mühendisleri Örgütü'nün durumunu ele alalım. Örgüt 1852'de kuruldu. Kimi kuralların konulması yönünde daha 1877'den itibaren girişimler oldu ama kurallar 1910'da kabul edildi. Bu tarihte kabul edilen ilk Etik Kuralların altı maddesi de “rüşvet alma - meslektaş aleyhine konuşma - başkasının işini elinden alma - meslektaşının fiyatını kırma - meslektaşına rahatsızlık verme - reklam yapma” şeklinde özetlenebilir.

Bu kurallarda, ne toplum, ne toplum yararı bulunmamaktadır. Uzunca bir süre, mühendisler insanın doğayla mücadelesinde kazanımlar elde ettikçe, hem bilimin ve teknolojinin toplumsal boyutları hem de bunun bir uzantısı olarak mühendisliğin etik boyutu sorgulanmadı, buna ihtiyaç da duyulmadı. Mühendisliğin etki alanının genişlemesi, nükleer silahların kullanılması, teknik nedenler yüzünden meydana gelen kazalar, mühendislerin karıştıkları yolsuzluklar,

tüketici bilincinin gelişmesi, toplumsal denetim kavramının yaygınlaşması, vb. nedenlerle meslek ahlak kuralları da değişmeye başladı. Teknolojinin ve bu arada mühendisliğin, rekabetin temel unsurlarından birisi haline gelmesi ve bu etkinliklerin büyük şirketler bünyesinde merkezileşmesi ve yoğunlaşması, mühendislik mesleğinin kendi değerleri ile şirketlerin kar amaçları arasındaki çelişkileri arttırdı. Mühendislik etkinlikleri, mesleki değerler, şirketin değerleri, toplumsal değerler gibi bir dizi alanın çakışma noktası haline geldi.

Bu gelişmelere koşut olarak, meslek ahlak kuralları da değişmeye başladı. ABD’de 1950’de kabul edilen “Mühendislerin Etik İlkesi” adlı kısa metinde “mühendisin bilgi ve becerisini insanın refahının gelişmesi için kullanması” deyimi yer aldı. Bundan sonraki düzenlemelerde mühendislerin kişisel sorumluluğu ön plana çıkarıldı ve temel bir eğilim mühendislik etkinliklerinde “toplumun güvenliğini, sağlığını ve refahını koruma” ilkesi önde gelen kriter oldu. Bu gelişmede mühendislik örgütlerinin topluma bir güven duygusu vermek zorunda hissettiklerini de bir başka etken olarak belirtmek gerekiyor.

Mühendisler mesleklerini uygularken karar vermeleri gerektiğinde “teknik bir tercih” yapıyorlarsa, haklı olarak burada kişisel bir sorumluluktan söz etmek olanaklıdır. Her ne kadar bu tercihin yapılabilmesi ya da bu tercihin bir sorumluluk doğurabilmesi için, tercih belirleme ya da seçme özgürlüğünün varlığı gerekse de, bu seçme özgürlüğü toplumsal koşullardan, toplumdaki egemen ideolojiden, üretim ilişkileri içindeki konumdan bağımsız olmasa da, Nüremberg ilkesi uyarınca “işveren tarafından verilen direktifler ne olursa olsun, bir mühendis her zaman yaptığı işten dolayı kişisel bir sorumluluk altındadır”. Ancak, mesleki ahlak kuralları, meslek sorumluluğu altında kişisel sorumluluğu ön plana çıkararak, sistemin sorgulanmasını olumsuz yönde etkilememek zorundadır. Başka bir deyişle, sistemin sorumluluğu ile kişisel sorumluluk arasında, somut koşullara göre bir dengeleme yapmak gerekmektedir.

MESLEK ÖRGÜTLERİ VE MESLEKİ DAVRANIŞ KURALLARI

Bir meslek örgütünün, mesleki davranış (ahlak) kurallarını geliştirmesi ve uygulamaya sokması pek çok bakımdan tartışmalı bir süreçtir. Ahlak kurallarını belirleyen ya da belirlemeyen örgütler, ahlak kurallarından yana olan ya da olmayan felsefeciler vardır. Olaya olumlu bakanlara göre, ahlak kuralları mesleki etkinliklerde karşılaşılan çelişkili durumlarda kolaylaştırıcı olarak, meslek mensuplarının hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik ve kamunun değerlendirmesine temel olabilecek bir belge olarak, mesleğin onurunun korunması çerçevesinde bir meslektaş kimliğinin doğmasına ve güçlenmesine yarayan bir belge olarak, ahlak dışı davranışlara karşı bir caydırıcı belge olarak, gerek meslektaşlar arasında gerekse meslektaşlarla üçüncü şahıslar arasında bir tahkim belgesi olarak, bir şeylerin sorgulanmasına olanak verecek bir belge olarak, bir teşhir aracı olarak, gerek siyasi iktidarların hışmına uğrayan ya da işverenleri tarafından işlerinden atılan meslektaşları korumaya yarayan bir kalkan olarak işlev görebilir.

Öte yandan, bu kuralların belirlenmesi kadar, lisans eğitimi kapsamında, bilim ve teknolojiyi, mühendisliği, toplumsal sorumlulukları, felsefeyi kapsayan derslerin yer alması gerekliliği de göz önünde bulundurulmalıdır.

TMMOB, kuruluş yasasıyla “mühendislik ve mimarlık mesleği mensuplarının ... birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplinini ve ahlakını korumak için gerekli gördüğü bütün teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmakla” görevlendirilmiştir. Bu konuda yıllarca öncesine giden çalışmalar, kuruluş yıllarındaki “Mühendisin Yemini”ne kadar gitmekle birlikte, son birkaç yıl içinde hızlandı. Bir yandan toplumsal etkilenme, bir yandan FEANI üyeliği, bir yandan mesleki hizmetlerin çok geniş bir alana yayılmış olduğunun saptanması bu çalışmalara temel oluşturdu. Bu çalışmalardan ya da belgelerden bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

• *Himmet Ölçmen’in 20 Haziran 1951 tarihli TMMOB yasa teklifinin gerekçesinin “f” bendinde “mesleki ahlakın kurulmasının ve yükselmesinin sağlanması ve kötü niyetli, iktidarsız teknik elemanlara cemiyet tarafından inzibati cezalar tetbiki suretiyle iyi iş görülmesinin temin edilmesi” ifadesi yer almaktadır.*

• *Yine ilk yıllarda “6235 Sayılı TMMOB Kanunu Hakkında Birlik ve Oda Çalışmaları” çerçevesinde ABD’li Mühendisler, Mesleki Gelişme Konseyi (USA Engineers, Council for Professional Development) tarafından yayınlanan 25 Ekim 1947 tarihli belgeden derlenen “Mühendislerin ahlak kaideleri” yayınlanmıştır.*

• *Mimarlar Odası, doğrudan doğruya etik kuralların belirlenmesi gibi bir amacı olmamakla birlikte 7-9 Ekim 1993 tarihinde Türkiye Mimarlığı Sempozyumunda “Kimlik, Meşruiyet, Etik” konusunu ele almıştır.*

• *Konuya ilişkin en odaklı etkinlik, Makine M.O. tarafından 20-23 Ekim 1997 tarihinde düzenlenen III. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresindeki “Mühendislik Etiği Paneli” ve bu panel ile ilgili yayın olmuştur.*

• *Disiplin Yönetmeliğinin giriş bölümünde şu görüş yer almaktadır: “Her meslek meşru bir zeminde var olur ve uygulanır. Bu nedenle her mesleğin bir etiği vardır. Meslek etiği meşru zemini ülke ve toplum yararı önde tutularak uygulanmalıdır. Meslektaşların (TMMOB Üyelerinin) varlıkları güvenceleri buna bağlıdır. Bu güvence ve var olma süreci tüm TMMOB Üyeleri adına Toplum-Üye, Üye-Oda ve Oda-TMMOB ilişkisi içinde netleştirilmelidir.”*

TMMOB bu alanda son olarak, 2000 yılı Nisan ayında düzenlenen TMMOB Mühendislik Mimarlık Kurultayında “Mesleki Davranış İlkelerini” tartışmaya açmış, bu tartışmaya hazırlık amacıyla bir broşür hazırlamıştır. Kurultay çerçevesinde de konuya ilişkin çeşitli paneller, söyleşiler düzenlenmiştir.

Şimdi sıra Nisan 2003’te toplanacak olan 2. Mühendislik ve Mimarlık Kurultayında, “meslek davranış ilkeleri/kuralları” gerekli midir, bu ilkeler/kurallar hangi amaçla belirlenmelidir, kapsamı ne olmalıdır, mesleki davranış ilkeleri/kuralları nasıl ve ne zaman uygulanmalıdır sorularına yanıt vermek ve bu yanıtlar çerçevesinde hareket etmektir. ■